

Лук'яненко О. В. Методолого–теоретичні засади дослідження освітянського повсякдення доби «відлиги» / Лук'яненко Олександр Вікторович // Матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція, «Научний потенціал на света», - 2012. Том 6. Истoрия. Философия. Политика. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД – С.3-6.

Лук'яненко Олександр Вікторович

Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка

МЕТОДОЛОГО–ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТЯНСЬКОГО ПОВСЯКДЕННЯ ДОБИ «ВІДЛИГИ»

Сучасна наука має різнобічні підходи до провадження історіографічного опису: хронологічний, проблемний, семантичний тощо. З-поміж інших його засади розробляли Я. Калакура [1], М. Карєєв [2], Я. Верменич [3] та В. Тихонов [4]. Ми вдалися до аналізу історіографії за допомогою методу градації, запропонованого Н. Яковенко [5, С.317] («метод конусу»). Роботи дослідників розподіляються на декілька рівнів за ступенем узагальнення проблеми: 1) вищий рівень об'єднує праці загальнотеоретичного блоку (окреслюють методолого-теоретичні засади дослідження); 2) середній рівень включає роботи, присвячені загальним проблемам (у нашому випадку, історії СРСР часів «відлиги», побуту громадян, ставленню населення до змін у країні); 3) нижчий рівень – конкретні розвідки з історії вишів, повсякдення, світогляд освітян часів десталінізації. З метою повнішого розкриття процесу накопичення знання з кожного аспекту проблеми, ми визначили декілька підпунктів у межах кожного рівня: держава-свідомість-повсякдення.

Найвищий щабель посіли праці загальнотеоретичного блоку, які стосуються життя людей у тоталітарному суспільстві та визначили напрями дослідження колективів педагогічних вишів УРСР. Це, передусім, комплексні монографії з філософії, на зразок доробку А. Кнігіна [6; 7], у яких уміщений повноцінний аналіз поглядів на природу людської свідомості, на проблему повсякдення та огляд філософського тлумачення держави від давніх уявлень до

теорії Маркса й далі. Загальні закономірності розвитку, визначені філософами, апріорно лежать в основі аналізу функціонування педколективів.

Методологічну основу психологічного детермінізму як одного з принципів дослідження педколективів заклали праці психологів, які концентрують розробки загальних проблем свідомості та конкретних психологічних проблем (психології мовної взаємодії, політичної психології тощо) [8; 9]. Значний внесок у цій сфері належить закордонним [10] та українським дослідникам, [11]. У їхніх студіях знаходимо висвітлення різних аспектів свідомості, корисні у з'ясуванні причинно-наслідкових зв'язків поведінки освітян, в окресленні мотивів девіантної поведінки тощо.

В описові обрисів повсякденного світогляду колективів педінститутів особіно стоять висновки соціологів, присвячені вивченню свідомості населення в різні періоди історичного розвитку. З переліку авторів виокремимо Б. Грушина, який справедливо розмежував поняття масової свідомості та свідомості групової (відмінність та взаємовплив яких ми спостерегли у дослідженні свідомості педагогічних колективів УРСР). У праці Грушина представлені соціопитування людей, яких різнять походження, стать, національність та географія. Доробок дослідника дає уявлення про домінуючі на час «відлиги» шаблони поведінки та погляди [12]. З'ясовуючи питання повсякдення освітян, окремої уваги заслуговують напрацювання конфліктологів М. Пірен [13], А. Гірника та А. Бобро [14], тим паче, що серед сучасних історичних розвідок проблема конфлікту набуває все більшої популярності [15].

Теоретичні основи дослідження свідомості в історичних розвідках властиві роботам не лише сучасного періоду. Одна з праць В. Смоля, написаних до «ренесансу» західних методологій, присвячена формуванню соціальної свідомості народних мас у період національно-визвольної війни XVII ст. [16]. Якщо ця книга сформувала базу для аналізу свідомості як суспільно-політичного явища, то одним із зразків історичного заглиблення у свідомість окремої людини та з'ясування її сутності як «системи ідей» [17] є праця К. Гінзбурга «Сир і черви» [18], у якій світосприйняття середньовічного

мірошника-вільнодумця знайшло повноцінне висвітлення з позицій мотивів, умов формування та періодів розвитку. Засади двох напрямів – індивідуального та суспільного вивчення свідомості – ми використали у вивченні свідомості як окремих працівників педагогічних вишів, так і численних колективів.

У вивченні проблем державного впливу на світогляд освітян, ми користувались принципами функціонування суспільства за умов тоталітарного ладу, поданими у роботах Х. Арендт [19], К. Поппера [20], З. Бжезинського та К. Фрідріха [21]. Ідеологічний тиск на населення, якому піддавались освітяни, ґрунтувався на теоретичних розвідках Ф. Боркенау [22], філософських творах Є. Замятіна [23] та Д. Орвела [24]. Для пояснення взаємовпливу держави та колективів освітян з позицій політології, за вихідну ми обрали теорію політичної системи Д. Істона [25]. Він розглядає суспільство на основі методу політичного аналізу, згідно якого на «вході» політичної системи стоять потреби людини, які ведуть до «виходу» – активних політичних дій. Особливої уваги заслуговує поняття «петлі зворотного зв'язку» у процесі обміну інформацією з усіма учасниками політичної системи, яка впливає на прийняття владних рішень та формування вимог людей, що ми застосували у побудові моделей зміни ставлення освітян до суспільно-політичних проблем.

Чисельним є теоретико-методологічний арсенал вивчення щоденного буття людини, рутини, яку вона виконує з дня у день. Філософія трактує його крізь призму смислу життя, значення смерті, ритуалів, важливості соціальних зв'язків, відмінності добра і зла, істини та брехні тощо. Автори апелюють до поєданого філософсько-культурологічного та філософсько-антропологічного аналізу повсякдення [26; 27].

Якщо роботи попередніх авторів детермінували більше аксіологічну оцінку повсякдення освітян, то праці істориків заклали принципи вивчення його еволюційності. Одним з глибоких дослідників повсякдення був Ф. Бродель. Його багатотомний твір «Що таке Франція?» дав змогу впритул наблизитись до країни не лише крізь призму революцій, але й доторкнутися до життя держави через проблеми расизму та проблеми сутності міста [28]. Енциклопедією

«повсякденного життя» є його «Матеріальна культура...» [29]. Елементи структури його дослідження були взяті нами під час розгляду повсякдення освітян: від опису навчальних та житлових корпусів, до аналізу одягу, їжі та занять. Якщо говорити про «еталонне дослідження» радянської повсякденності, що визначило щільніше наші методологічні рамки, то ним була праця Ш. Фіцпатрик з історії повсякденного сталінізму [30], яка була базою для порівняння зі змінами, що трапились у країні після смерті диктатора.

Отже, на найвищому рівні кожен з тематичних блоків уповні забезпечений теоретичними розвідками, представленими, здебільшого, монографічними дослідженнями. Нині превалює висвітлення проблем політичної свідомості, філософських та культурологічних аспектів повсякденного життя. Основоположні роботи з теорії тоталітаризму, використані у нашому аналізі радянської дійсності, створювались переважно до 1970-х років і майже відсутні нині, щозумовлене послабленням інтересу до теми разом із занепадом великих тоталітарних держав у світі.

Література:

1. Калакура Я.С. Українська історіографія. – К : Генеза, 2004. - 496 с.
2. Кареев Н. И. Историология. - М.: Либроком, 2011. – 328 с.
3. Верменич Я. Регіональна історіографія: зміст і структура поняття / / Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2002. – №11. – С.249-256.
4. Тихонов В. В. Методы историографии [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cliohvit.ru/view_post.php?id=41
5. Яковенко Н. Вступ до історії. – К. : Критика, 2007. – 376 с.
6. Зоря Полтавщини. – 5 липня 1957. – №132. – С.1.
7. Философия / Андрущенко В. П. и др. – К.-Х., 1998. – 640 с.
8. Лагетко В. В. Взаимосвязь общественной психологии и идеологии в аспекте социально-деятельностной сущности человека : автореф. дис. ... канд. филос. наук. – К., 1987. – 23 с.

9. Музика О. Психологічні механізми конфліктів в умовах ціннісно-мовленнєвої взаємодії // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства. – К., 2002. – С. 129-135.
10. The British Psychological Society (офіційний сайт) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bps.org.uk>
11. Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (офіційний сайт) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ispp.org.ua>
12. Грушин Б.А. Четыре жизни России ... Жизнь 1-я. Эпоха Хрущёва. – М.: «Прогресс-Традиция», 2001. – 624 с.
13. Пірен М. І. Конфліктологія. – К. : МАУП, 2003. – 360 с.
14. Гірник А. М., Бобро А.Ю. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 172 с.
15. Волошин Ю. Конфлікти в Полтаві другої половини XVIII ст.: зміст, характер, мова. // Соціум, 2010. – №9. – С.219-238.
16. Смолій В. А. Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби (друга пол. XVII-XVIII ст.). – К., 1985. – 264 с.
17. Трухин А. А. Личность как система идей.– К., 2009. – 508 с.
18. Гинзбург К. Сыр и черви. Картина мира одного мельника жившего в XVI в. – М.: РОССПЭН, 2000. – 272 с.
19. Арендт Х. Истоки тоталитаризма. — М.: ЦентрКом, 1996. – 672 с.
20. Поппер К. . Открытое общество и его враги. Т. 1. – М., 1992. – 448 с.
21. Friedrich Carl. J., Brzezinski Zb. Totalitarian dictatorship and autocracy. – Cambridge (Mass.) : Harvard university press, 1965. – xiii, 438 p.
22. Borkenau F. The Totalitarian Enemy. – London, 1939. – 254 p.
23. Замятин Е.И. Мы // Знамя. – 1988. – N 5-6.
24. Orwell G. Nineteen Eighty-Four. – Fairfield :1st World Library 2004, - 388 p.
25. Истон Д. Категории системного анализа политики // Политология: Хрестоматия. – М. : Гардарики, 2000. – С.319-331.
26. Кунденко Я. Н. Повседневность как реалья культурной действительности: дис. канд. филос. наук. – Х., 1998. – 171 л.

27. Галушко М.М. Антропология повседневности как методология критики логоцентризма // Totallogy. – 2006. – №15 / 16. – С.432-444.
28. Бродель, Ф. Что такое Франция? Кн. 1. – М., 1994. – 405 с.
29. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII ст. Т. 1. – К.: Основи, 1995. – 543 с.
30. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. – М. : РОССПЭН, 2008 – 336 с.